

Asly jöhit ermeniler: Pakraduniler

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Asly jöhit ermeniler: Pakraduniler ASLY JÖHIT ERMENILER:
PAKRADUNILER

Orta asyrlarda ermeniler Wizantiýanyň hristian buthanasyny we hökmürowanlygyny inkär etmek bilen birlikde gadymy Ysraýyla garaşly bir akymy emele getirdiler. Pakraduniler diýip atlandyrylýan bu topar Dawut patyşany (Dawut pygamberi -t.b.) atalary diýip kabul etdiler we 855-nji ýyldan 1045-nji ýyla çenli Ermeni korollygyny dolandyrdylar. A.Galante "Pakraduniler ýa-da ermeni-jöhit sektasy" atly kitabynda: "Pakraduniler Iuda imperiýasynyň ahyrky ýyllaryndan (b.e.öň VII asyr) XX asyra çenli dowam edip ermeni-jöhit gatyşykly kowumdyr" diýip ýazýar.

Ermeniler özbaşdak halk hökmünde emele gelen wagtlary b.e.öň 521-nji ýyldyr.

Ermeniler we Ýahudy döwletiniň raýatlary persleriň, Aleksandr Makedonskiniň we Selewkitleriň golastynda ýaşadylar. Selewkitler döwleti dagaýança özbaşdak millet hökmünde emele geliş prosesi dowam etdi.

Gadymy ermeni patyşalygy Tigran II-niň döwründe gülläp ösüş

başdan geçirdi. Tigran II Siriýany basyp alyp, Akro çenli gelenem bolsa, b.e.öň 69-njy ýylda rimlileriň Ermenistana hüjüm etmegi bilen yza çekilmäge mejbur boldy.

Orta asyr ermeni taryhçysy Moses Çoron Tigranyň birnäçe jöhit (ýewreý) ýesiri ermeni şäherlerine ýerleşdirendigini ýazýar. Bu jümle Tigranyň tabynlygydaky şäherleriň söwda gatnaşyklaryna jöhitleriň täsiriniň bolandygyny aňladýar. Çünki şol wagtlar bu ýerlere jöhitleriň özleri-de köpçülikleýin göçüp gelipdirler. Bu sebitde rimliler tarapyndan bellenen wassal hökümdarlar Herod Tigran IV (b.e.öň VI a.) we Aristobul (55-60 ý) günbatar çäkleri ýa-da Kiçi Ermenistany, Tigran V (60-61 ý) Uly Ermenistany dolandyrypdyr. Has awtonom bolan partlar (partlar – bular parfiýanlardyr, käbir ermeni taryhçylary türkmenleriň ata-babalary bolan parfiýanlary ermenilere degişli hasaplaýarlar -terj.belligi) döwründe (85-428/33) bolsa ermeni şäherleri ellinistik medeniýetine wekilçilik etdi. Garnide geçirilen gazuw-agtaryş işleri muňa güwä geçýär.

Ellin sebitlerinden jöhit göçleri bolupdyr we pers hökümdary Şapur II ýewreýleri 360-370-nji ýyllarda Eýrana köpçülikleýin göçürüp getirýänçä ermeni şäherlerinde jöhitler has agdyklyk edýärdi.

Hroniki ýyl ýazgylaryny ýöreden Fawstos Buzandyň habar bermegine görä baş şäherden 81 müň ermeni maşgalasy we 83 müň jöhit maşgalasy göçürilipdir. Bu sanlar has çişirilip görkezilýän bolmagy-da mümkin. Jöhitler esasan Eruandaşat, Wan we Nahçewan şäherlerinden edilipdir.

Uly Ermenistanda geçirilen barlaglarda Alaha (jöhit şerigat kadalary) boýunça hiç hili maglumat duş gelinmedi. Muňa Nisibis şäherindäki ermenistanly Ýakuby mysal görkezmek bolar. (Ýeruşalaýym Talmudy, Gittin 6:7, 48a).

Şol sanda Ermenistanyň ady Aggada ýazgylarynda-da duş gelýär... Nuhuň gämisiniň duran "Araratdaky iki dagy" (Targum Ýeruşalimi, Ýaradylyş:8:4), jöhit-ellinistik çeşmelerinde duş gelýän Ermenistanyň hristian-ermeniler döwürler bilen gabat gelmek bilen bile, Ermenistanyň has demirgazykda bolandygyny görkezýär.

Şeýle-de, Moşe ben Nahmanyň we Dawid ibn Ýahýanyň eserlerinde Ermenistana "Uz" diýilýär. Jöhitleriň ermenilere "amalek" diýendikleri bellidir. Hazaryň öň Amalek bolandygyna we Hazar jöhitleriniň şolardan gelip çykandygyna ynanylýar.

Raşi Hazar daglarynda ýitirim bolan gadymy taýpanyň ýaşan "Garaňky daglaryndan" söz açýar. Ararat sözüniň (Ýaradylyş, 8:4; II. Patyşalar 19:37; Ýermiýau 51:27), Wan kölüniň töweregindäki Urartu ermeni korollygynyň ady bilen meňzeşligine üns bermezlik mümkin däl. Amalekler bolsa Ysraýyl ogullarynyň Müsürden gaçyp gaýdanda Gyzyň deňizden geçenden garşylaşan zalym bir kowmunyň adydyr.

- **Orta asyr döwründe**

Orta asyrlaryň Ermenistany hristian feodal knýazlyklardan ybaratdy. Şäherler kiçidi we öňkülere garanda ilat has gomogen häsiýetlidi. Jöhitler kän dälidi.

Orta asyrlarda ermeniler Vizantiýanyň hristian buthanasyny we hökmürowanlygyny inkär etmek bilen birlikde gadymy Ysraýyla garaşly bir akymy emele getirdiler.

Moses Çoron amatuni taýpasyna we Ermenistanyň aristokrat-feodal maşgalasyna degişli bolan Bagratunileriň (Bagratid / Pakraduni) aslyny ibranylara (gadymy jöhit -t.b) degişli hasap edýär. Pakraduniler diýip atlandyrylýan bu topar Dawut patyşany (Dawut pygamberi -t.b.) atalary diýip kabul etdiler we 855-nji ýyldan 1045-nji ýyla çenli Ermeni korollygyny dolandyrdylar. Soňra bu sebite musulmanlar aralaşyp başlady.

1801-nji ýyla çenli Gruziýada höküm süren bu dinastiýanyň wekilleri prawoslaw hristian dünýäsinde özleriniň aslynyň ysraýyllydygyny aýdyp, jöhit döp-dessurlaryny hem ýitirmän sakladylar.

Ermenistan korollygy dargap başlansoň, ermenileriň birnäçesi Vizantiýanyň garamagyndaky Kilikiýa (häzirki Türkiýäniň çäginde) göçdüler we Kiçi Ermenistan korollygyny gurdular. Bu korollyk Ierusalimdäki Latyn korollygyň soýuzdaşydy we 1375-nji ýylda ol ýerler mamlýuklaryň eline geçensoň ýewreý jemagatlarynyň öz agramyny ýitirdi. Ýöne olaryň bir bölegi kürtleşen jöhittlere goşuldy.

Taryhçy alym Lewon Panos Dabagýan pakradunileriň aslynyň b.e.öň 730-njy ýyldan gaýdýandygyny we 1045-nji ýyla çenli olaryň ermenileri rehimsizlik bilen dolandyrandygyny ýazýar. Ol bu sözlerini dünýä belli taryhçy professor Abraham Galantäniň kitaby bilen delillendirýär

Galante "Pakraduniler ýa-da ermeni-jöhit sektasy" ("Pakraduniler' veya bir Ermeni-Yahudi Tarikatı") kitabynda: "Pakraduniler Iuda imperiýasynyň ahyrky ýyllaryndan (b.e.öň VII asyr) XX asyra çenli dowam edip ermeni-jöhit gatysykly kowumdyr" diýip ýazýar.

"Kripto jöhitlik" boýunça specialist bolan professor Abraham Galante fransuz dilinde çykan "Les Pacradounis ou Une Secte Armeno-Juive" (4-nji neşir, Stambul-1933) kitabynda pakradunileriň Erzurum, Siwas sebitlerinde, Mermer deňiziniň Ýewropa kenar ýakalarynda, Stambuluň Hasköý raýonunda ýaşaýandyklaryny, ýigrimi alty asyrlap jöhit sypatlaryny

saklap galandyklaryny, şonuň üçinem olaryň portugaliýaly maraonlar, selanikli dönmeler, eýranly meşhediler bilen bir hatarda jöhit jemagatlaryndan hasap edilmelidigini ýazýar.

Dabagýan pakradunileriň ulanýan adam atlarynyň ermenilerden tapawutlydygyny aýdyp, ermeni taryhçysy Gatogigos Gorenaziden mysal getirýär: "Pakradunulerde Simpat diýen at bar. Bu at ibrany dilinden gelýär we asly Şampatdyr. Ermenileriň arasynda giňden ýaýran Pakrat, Simpat, Aşot, Kakik, Israel, Tawit ýaly adam atlarynyň asly ermenilere degişli däl.

Dabagýan wizantiýaly taryhçy Pawstosyň III asyrda sebitde ýerleşdirilen we hristian dinine geçen 400 müň jöhitiň bolandygyny habar berýär.

Ladino we kriptó ýewreý jemagatlary boýunça specialist Gas Nassi sebataýizmiň pakradunileriň XX asyryň birinji ýarymyna çenli dowam edip gelen döp-dessurlary bilen bile Siwas, Erzincan/Egin (täze ady Kemaliýe) sebitlerinde saklanyp galandygyny aýdýar.

Nassiniň pikirine görä bu jemagat Arapkir, Kapadokýa, Kilikýa/Çukuruwa çenli ýaýrapdyr.

Nassi pakraduni taýpasyndan bolanlaryň fiziki aýratynlyklarynyň ermenilerden tapawutlanýandygyny, olaryň öýlerinde biri aradan çyksa ýedi gije-gündiz işlemän, edil jöhitler ýaly ýas tutýandyklaryny, şenbe günü işlemek gadagan diýen kada uýýandyklaryny we familiýalarynyň-da jöhit atlaryna menzeşdigini aýdýar. Alymyň pikirçe, elbetde, bu "jöhittligiň dowamydyr".

Nassi pakradunileriň söwda we maliýe gatnaşyklarynda has işbaşarjaňdyklaryny nygtamak bilen, edil şolar ýaly ýene bir toparyň Gruziýadaky gruzinleriň içinde täsirliiligini saklaýandygyny ýazýar.

Dabagýan pakraduniler tarapyndan meçew berilip, 1863-nji we 1895-nji ýylda osmanlylara garşy turzulmaga synanşylan gozgalaňyň Osmanly döwletine ikilik etmekden ýüz öwren Gregorýan ermenileriniň goldamandygy üçin şowsuzlyga uçrandygyny ýazýar.

Alym pakradunileriň häli-häzirem bardygyny, ýöne olar öňküleri ýaly guramaçylykly ýagdaýda hereket edýänlerinden ýa

etmeýändiklerinden habarynyň ýokdugyny, çagalygynda "pakraduni" sözünüň hapa-paýys sözleriň biri hökmünde ulanylandygyny hem ýazýar.

Ýusuf BESALET.

"Şalom" gazetini, 2015 ý. Taryhy makalalar